

Nəsimi şeirində xalq nəfəsi

Söz üçün doğulub, sözdən yoğrulub, sözün işığında yol gələnlərin ömürləri də sözə bənzəyir. Nizami Gəncəvini 800 ildir, Nəsimini 700 ilə yaxındır, Məhəmməd Füzulini 500 ildən çoxdur yaşadan sözdür. Ömrü sözlə yoğrulan qüdrətli sənətkarlarımızdan biri də Nəsimidir.

Nəsimi poeziyasının dili özündən əvvəl və sonra yaşamış Azərbaycan şairlərinin dilindən daha saf, təmiz və aydındır. Bunun ilkin səbəbini şairin xalq yaradıcılığına dərinləndən bələd olmağında, ondan böyük sənətkarlıqla bəhrələnməyində axtarmaq lazımdır. Bunu Nəsimi yaradıcılığının gözəl bilicisi H.Araslı da dönə-dönə vurğulamışdır. Şairin şeirlərində çoxlu xalq sözləri, deyimləri, atalar sözü və məsəllər işlənmişdir ki, bunlar, hər şeydən öncə, onun dilinə bir axıcılıq, şirinlik və gözəllik gətirmişdir. “Bəxt günəşi”, “dəli könül”, “könül quşu”, “tuba boylu”, “sərv boylu”, “gözümün nuru”, “yerin yeddi qatı”, “fani dünya”, “adı dillərdə dastan”, “sevginin tanrısı olmur”, “yeddi iqlim”, “Allah evini tiksin”, “Tanrı qılınıcı”, “könül Allah evidir”, “quş dili bilən isgəndər” kimi onlarla xalq ağzından götürülmüş ifadə və deyimləri Nəsimi ya olduğu kimi, ya da yerinə uyğun olaraq dəyişilmiş şəkildə işlətmişdir. Xalq arasında “yerin yeddi qatı” və “göyün yeddi qatı” deyimlərinə çox rast gəlinir. Nəsimi bu deyimləri bir neçə dəfə ayrı-ayrı fikirlərinin poetik gücünü artırmaq üçün işlətmişdir.

Nəsimi qıfılbəndlərindən birinin iki misrasını da xalqdan götürdüyü bu deyimə əsasən düzülüb-qoşulmuşdur:

*Yeddi yerdir, yeddi göydür, yeddi dərya yeddi xətt,
Yeddi müşət yeddi ayət, yedi-beyzası nədir?*

Elə xalq ifadələri var ki, Nəsimi olduğu kimi işlətməmiş, onların əsasında yeni deyimlər yaratmışdır.

“Adı dillərdə dastan olmaq” bu gün də dilimizdə çox işlənir. Bir adam pis və ya yaxşı işi-

nə, əməlinə görə qısa vaxtda tanınanda adı dillərdə dastan olub deyirlər. Nəsiminin sevgisi də bu cür dilə-dişə düşmüş, onun söz-söhbəti hər yere yayılmışdı. Şair özünün bu halını ifadə edərkən fikrin daha aydın olması üçün xalqdan götürdüyü həmin deyimi şeirə gətirmişdir:

*Simin əlin dastan ilə ta könlümü seyd eylədi,
Hər dilə düşmüşdür adım, aləmdə dastan olmuşam.*

İslam düşüncəsində “Allah evi” deyimi daha çox məscidlər haqqında işlədilir. Lakin Tanrını könu'llərində tutanlar könu'llərini də Tanrının evi hesab edirlər. Xalq arasında “könül Tanrı evidir” deyiminə az da olsa rast gəlinir. Çox zaman “Tanrı mənim qəlbimdədir”, “mənim qəlbim Tanrı evidir” deyirlər. Nəsiminin bir şeirində işlənmiş “könül Allah evidir” deyimi də xalqdan gəlmədir:

*Təvafı-Kəbənin gərçi səvabı çoxdur, ey mövla,
Könül Allah evidir, gəl, təvaf etmək anı ovla.*

Nəsiminin “umarsan, nə əcəb” rədifli bir şeirinin bütün misraları, demək olar ki, el arasında çox işlənən deyimlər əsasında düzülüb-qoşulmuşdur:

*Ey könül, hər bivücuddan can umarsan, nə əcəb!
Bikərəmdən lütf ilə ehsan umarsan, nə əcəb!
Ey Nəsimi, bivəfadan ummağıl rəsmi-vəfa,
Bivəfadan əhd ilə peyman umarsan, nə əcəb!*

Bu şeirin bütün misraları - “vəfasızdan vəfa gözləmə”, “kərəmsizin kərəminə bel bağlama”, “cansızdan can umulmaz”, “hər qayada ləl, hər dənizdə gövhər olmaq”, “kafirin könlündə iman olmaq” kimi hikmətli deyimlərlə yoğrulmuşdur. Xalq sözləri, hikmətli deyimləri, aforistik ifadələri Nəsimi yaradıcılığına ayrıca gözəllik verən incilərdir.

Nəsiminin yaradıcılığı atalar sözləri və məsəllərlə də olduqca zəngindir. Şair bu inciləri çox zaman xalqda olduğu kimi işlətməmiş, öz misralarını onlarla naxışlamışdır. “Doğruya zaval yoxdur”

atalar sözünü Nəsimi bir qəzəlinə olduğu kimi işlətmişdir:

*Dedilər, miskin Nəsimi, doğruya yoxdur zaval,
Müddəilər qalib oldu hazır olgil başınə.*

Burada Nəsimi atalar sözünü öz yerində vermişdir, lakin rəqiblərin, haqsızların qalib olduqlarından acıyaraq özünə deyir ki, haqqın yolunda başını itirə bilərsən, ona hazır ol. Şair atalar sözünü gördüyü haqsızlığa qarşı qoymaqla zaman, onun işləklərinə kəskin etirazını bildirmişdir. “Nə əkərsən, onu biçərsən” geniş yayılmış və çox işlənən atalar sözlərimizdən biridir. Həmin atalar sözünün işləndiyi beyt belədir:

*Çün hər nə kim əkərsən, anı biçərsən axır,
Dünyada əkmə anı kim, adı oldu üsyan.*

Atalar sözünün anlamı güzgü kimi aydındır. Onu açıqlamağa ehtiyac yoxdur. Şair bu şeirdə həmin atalar sözünü işlətməklə hamıya deyir ki, “adı üsyan olan şeyi əksən, onu da biçəcəksən”. Beytin anlamı budur ki, nə biçəcəyini biçəndə yox, əkəndə ölçüb-biçməlisən.

“Əldən qalan əlli il qalar” atalar sözünü xalq arasında çox zaman “bugünün işini sabaha qoy-mazlar” kimi də işlədirlər. Onların hər ikisindəki fikir eynidir. Nəsimi deyir:

*Oxu kitabı-nəfsini dilində eynin sağ ikən,
Qoyma bugünü yarına, sonra sənə peşman gəlir.*

“Çıxmayan cana umud çoxdur” atalar sözünün qarşılığı “çıxan can geri dönməz”dir. Sonuncu həm də “ölü dirilməz” şəklində işlədilir. Nəsimi bu atalar sözlərini olduğu kimi yox, onları bir şeirində “gövdədən can ayrılır”, digər şeirində isə “cansız bədən dirilməz” şəkillərində işlədərək öz fikrinin poetik tutumunu, sanbalını xeyli gücləndirmişdir:

*Sən canü cümlə aləm, işbah imiş məsəldə:
Cansız bədən dirilmir, gör kim bu nə məsəldir.*

Yuxarıdakı beytin hər iki misrasında Nəsimi “cansız bədən dirilməz” deyiminin məsəl olduğunu və onu xalqdan götürdüyünü də vurğulamışdır.

Xalqın dilində “gül tikansız olmaz” və “sevinclə qəm əkiz qardaşdır” kimi eyni anamlı bir çox məsəllər var. Nəsimi onları həm ayrılıqda, həm də bir yerdə işlətməmiş, öz fikirləri ilə yoğrub daha tutumlu, sanballı-salğarlı misralar düzüb-qoşmuşdur:

*Gülü bitməz tikansız dünyanın çün,
Gülü tərək eylə, keç cövri-tikandan.*

Nəsimi burada Tanrını gülə, Ona qovuşmaq yolundakı bütün əngəlləri isə tikana bənzətməmiş, “əgər tikanın ağrısından qorxursansa, onda güldən əl çək, çünki bu dünyanın gülü tikansız olmur” deyərək dözümsüzlərə, qorxaqlara səslənmişdir.

Başqa bir şeirində şair “gül tikansız olmaz, sevinc qəmsiz” deyərək iki atalar sözünü birləşdirib misranın yükünü daha da ağırlaşdırmış, fikrin ifadəsini xeyli gücləndirmişdir:

*Hiç gül olmaz dikənsiz, hiç şadi qüssəsiz,
Dərmə gülündən anın, çün gülü dəgməz xarınə.*

Nəsimi yenə “kim xar olandan, tikan olandan qorxursa, o, gül dərməsin” deyir.

Yeri gəlmişkən demək lazımdır ki, Nəsimi farsca yazdığı şeirlərində də türk xalq deyimlərini, atalar sözü və məsəllərini gen-bol işlətməklə onlara öz dogma dilinin ruhunu hopdurmuşdur. Bu ənənə böyük Nizami Gəncəvidən gəlir. Nizami Gəncəvi də əsərlərini farsca yazmağına baxmayaraq, onları türk sözləri, hikmətli deyimləri, atalar sözləri və məsəllərlə bəzəmişdir. Böyük şair bütün əsərlərini öz ana dilinin şəhdi-şiresilə yoğurmuş, fars dilinin özünü də bu yolla gözəlləşdirmişdir. Nizami əsərlərini oxuyan farsca oxusa da, onların ruhu türk-cə danışır.

Nəsiminin bütün yaradıcılığı xalq nəfəsi ilə yoğrulmuşdur. Şair öz şeirlərində xalq deyimlərini, məsəlləri gen-bol işlətməklə bir tərəfdən dilini zənginləşdirmiş, saflığını, duruluğunu, şirinliyini və anlaşılqlılığını təmin etmiş, digər tərəfdən onun fikirləri ilə barışmayacaq insanların qarşısına minillərin sınağından keçib möhürlənmiş atalar sözü və məsəlləri qoymaqla düşmənlərinin əl-qollarını bağlamışdır. Şair öz fikirlərini atalar sözü və məsəllərlə möhürləyib, onların inandırıcılıq gücünü xeyli artırmışdır.

İslam SADIQ,
AMEA Folklor İnstitutunun elmi işçisi,
filologiya üzrə elmlər doktoru